

İLKÖĞRETİMDE REHBERLİK

Prof. Dr. Yıldız KUZGUN (*)

1973 yılında yürürlüğe giren Milli Eğitim Temel Kanunu ile, Türkiye'de zorunlu eğitim yasal olarak 8 yıla çıkarılmıştır. Bu kanunda rehberliğin, eğitimin temel hizmetlerinden biri olarak benimsendiği görülmektedir. Bu husus kanunun 6. maddesinde "Fertler, eğitimleri süresince ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirilirler. Milli Eğitim Sistemi her bakımdan bu yönelmeyi gerçekleştirecek biçimde düzenlenir. Yöneltilmede ve başarının ölçülmesinde rehberlik hizmetlerinden ve objektif ölçme ve değerlendirme metotlarından yararlanılır" şeklinde ifade edilmiştir. Kanunda bu yönelmenin temel eğitim aşamasında yani ilköğretimde başlayacağı, yanımları önlemek ve muhtemel gelişmelere göre yeniden yönelmeyi sağlamak için ortaöğretimde de devam edeceği belirtilmektedir.

Ülkemizde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin gelişimine bakılınca, ilk örgütlü rehberlik hizmetlerinin ilköğretim düzeyinde başlatıldığı görülmektedir. 1955 yılında Ankara'da, Demirlibahçe ilkokulunda kurulan Rehberlik ve Araştırma Merkezini, kısa bir süre sonra İstanbul ve İzmir'de kurulan merkezler izlemiştir. Halen sayıları 60 dolayında olan bu merkezlerin birincil işlevi, ilkokullarda öğretimi izleyemeyecek derecede özürli olan öğrencileri teşhis edip bunları özel sınıflara veya okullara yerleştirmektir.

1970 yılında, bir genelge ile, orta dereceli okullarda uzmanlı rehberlik örgütlerinin kurulmasına başlanmış, ancak uzman sayısının ihtiyacı karşılamaktan çok uzak olduğu ve bu yolla rehberlik hizmetlerini yaygınlaştırmanın mümkün olmayacağı farkedilerek, 1976 yılında, sınıf öğretmenleri yolu ile yürütülecek bir rehberlik uygulaması tüm yurda genellenmiştir. Bugün ancak çok az sayıdaki orta dereceli okullarımızda, varlığı pek de hissedilmeyecek düzeyde yürütülen rehberlik hizmetlerinin, genel olarak lise son sınıf öğrencilerinin üniversitede bölüm veya program seçme sorularına yoğunlaştığı, bir ölçüde de başarısız veya uyumsuz öğrencilerin sorunları ile ilgilendiği söylenebilir. Bu uygulamanın, çağdaş rehberlik anlayışı ile bağdaşmadığı açıktır. Bugün yaygın olarak benimsenen gelişimsel rehberlik anlayışı, normal bireylerin kapasitelerini gerçekleştirebilmeleri, kendilerinden beklenen gelişim görevlerini yerine getirebilmeleri için optimum koşulları sağlamayı, rehberliğin temel hedefi saymaktadır. Öğrencilere ilgi ve yeteneklerine uygun eğitim ortamı sağlamak, bu hedefi gerçekleştirmede okula düşen en önemli görev sayılmaktadır.

(*) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

İlköğretim Öğrencilerinin Gelişim Özellikleri

İlköğretimin birinci dönemi bedensel, zihinsel, duyuşsal ve sosyal gelişim açısından kritik bir dönem olup, bireyin kendini ve çevresini tanıması açısından en önemli gelişme bu dönemde gerçekleşmektedir. Bu dönemde çocuklar konuşma, okuma, yazma, aritmetik gibi temel becerileri, başkaları ile iletişim kurma yollarını, günlük yaşam için gerekli olan fiziksel becerileri ve toplumsal yaşamda geçerli olan ahlâk değerlerini kazanmak durumundadır.

İlköğretimin ikinci döneminde çocuklar, yukarıda belirtilen davranışları daha da geliştirmekten başka, zevki erteleyebilme, bir işe kendini verme, belli bir işi yapabilmek için zamanı ve enerjiyi organize edebilme, ekonomik bağımsızlığa erişmek gereğini hissetmeye başlama ve bunun için bir meslek seçip ona hazırlanma gereğini hissetme, toplumsal sorumluluk bilincine erişme gibi davranışları da kazanmak durumundadırlar.

İlköğretimin hedefi bireylere temel eğitim vermek, yani, demokratik bir toplumda vatandaş olarak bütün bireylerin sahip olması gereken ortak ve zorunlu davranışları kazandırmaktır. Bu davranışlar, biraz önce belirtilen gelişim görevleri halinde ifade edilmişlerdir. İlköğretim bireyi belli bir meslek kazandıran bir eğitim değildir ama meslek gelişimini kolaylaştıran bir eğitim olmalıdır.

Meslek seçimini gelişme süreci olarak gören yazarlar, insanın çok erken yaşlardan itibaren yetişkinlikte oynayacağı roller üzerinde düşündüğünü, kendini bu rollerde hayal ettiğini, kısaca, gelecekte bir meslek üyesi olma bilincine çok erken yaşlarda sahip olduğunu ileri sürmektedirler.

Çocukluk döneminde insan, yetişkinlerin sahip oldukları gücü, onlarla özdeşim kurarak elde etme çabasındadır. Bunun bir yönü de güçlü bir yetişkinin mesleğini benimsemektir. Yani çocuk, özdeşim yolu ile, gelecekte icra edeceği mesleği hayal edip, mesleki rolleri oyunlarda ve hülyalar canlandırmaya çalışır. Bu meslek tercihlerinin genellikle gerçeklikten yoksun olduğu kuşkusuzdur. Ancak, bir çocuğun, kendisini gelecekteki mesleğinde hayal etmesi, bu yaş dönemi için beklenen bir davranıştır, bir gelişim görevidir.

Çocuğun benlik tasarımı, çeşitli girişimleri sonunda yaşadığı başarı veya başarısızlık yaşantıları ile gelişir ve zenginleşir. Ailenin ve okulun etkisi ile, olumlu benlik tasarımı, başarı güdüsü, yarışma duygusu ve kişisel yeterlik kazanma çabaları giderek gelişir. Okuma, kendini geliştirme, iş sevgisi, sorumluluk, karşılıklı dayanışma gibi, toplumsal yaşam ve mesleki gelişim için temel tutumlar bu dönemde kazanılır.

Bu yaştaki çocukların yetenekleri ve ilgileri henüz ayrışmamıştır. Zaten bütün öğrenciler aynı temel eğitimi aldıkları için ilgi ve yeteneklerin ayrışmasına olanak verecek bir ortam da mevcut değildir. Bu dönemdeki çocukların algıları henüz bazı sosyal gerçekler tarafından çarpıtılmamıştır. Bu nedenle herşeye ve herkese karşı olumlu bur tutum gösterirler. Aynı olumlu tutum tabii mesleklere karşı da geçerlidir. Yani, çocukların gözünde bütün meslekler değerlidir, saygındır.

Bu durumda, ilköğretim düzeyinde verilecek rehberlik hizmetleri öğrencinin, ilgilerinin ve yeteneklerinin farkına varmasına, çevresine karşı olumlu tutumunu geliştirerek sürdürmesine, sağlıklı, gerçekçi ve zengin bir benlik tasarımı geliştirmesine ve kendine güvenmesine yardımcı olma amacına yönelik olmalıdır.

İlköğretimde meslek rehberliğinin hedeflerini şu şekilde tanımlamaktadır:

1. Yetenekleri, ilgileri ve kişilik özellikleri hakkında bilgi edinmek üzere öğrencileri güdülmek ve bunun için gerekli olanakları hazırlamak,
2. Çocuğun, sahip olduğu benlik tasarımının, onun hayat yolunu ve meslek seçimini etkileyeceğini anlamasına yardımcı olmak,
3. Çocuğun okul başarısının, gelecekte seçeceği meslekle ilişkisini görmesine ve bu konuda gerçekçi beklentiler içinde olmasına yardımcı olmak,
4. Çocuğun, çalışma hayatında cereyan eden hızlı değişikliklerin, giderek daha ileri bir eğitim gerektirdiğini anlamasına yardımcı olmak
5. Çalışma hayatında tüm mesleklerin topluma yararlı olduğu bilincini geliştirmesinde çocuğa yardımcı olmak,
6. Bir alanda yapılan işin, üretilen ürünün başka alanlara da katkısı olduğunu çocuğun görmesine yardımcı olmak ve onun bu yolla olumlu iş değerleri kazanmasını sağlamak.

İlköğretimin ikinci kademesinde bulunan çocuk ilgilerinin, yeteneklerinin ve meslek değerlerinin daha çok farkına varmaya ve meslek tercihlerini bu alandaki bilgilerine dayandırmaya başlar. Gerek kendisi ve gerekse çevredeki olanaklar hakkında bilgisi arttıkça, çocuğun meslek tercihleri daha gerçekçi olmaya başlar.

Bu dönemde verilecek rehberlik hizmetlerinin amaçları da şöyle özetlenebilir:

1. Çocuğu eğitim ve çalışma alanları hakkında daha ayrıntılı olarak bilgilendirmek bunun için seçilmiş bir kaç meslek ya da eğitim kurumunu derinlemesine inceleyerek, öğrencilerin meslek inceleme yöntemlerini öğrenmesine yardımcı olmak
2. Öğrencilerin doğru tercihler yapabilmeleri için, karar verme yöntemleri hakkında onları bilinçlendirmek ve mantıklı, sistematik karar verme becerileri geliştirmek
3. Ortaöğretime devam etmeyecek bireylerin, niteliklerine uygun meslek alanlarına yönelmeleri için bireysel mesleki danışma yardımı sağlamak
4. Ortaöğrenime devam edecekler için uygun eğitim alanlarına yönelmede yardımcı olmak

İlköğretimde verilecek meslek rehberliğinin şu ilkelere dayanması gereklidir:

1. Mesleki gelişim görevleri, eğitim hedefleri halinde, müfredat programlarında yer almalı ve bu hedefler okuldaki zorunlu ve seçinlik derslerle dersdışı etkinliklerde, hazırlanan doğal öğrenme ortamlarında gerçekleştirilmelidir.
2. İlköğretimde meslek gelişimine yardım hizmetleri sadece çocuğu belli bir üst eğitim programına veya mesleğe hazırlayıcı bir anlayışla değil, daha ileride verilecek ka-

rarlara esas olacak temel tutum ve becerilerin kazandırılmasını hedef alan bir anlayışla düzenlenmelidir.

3. Öğrencinin kendini ve çevredeki olanakları tanımada sorumluluk almasına, kendini ve çevreyi inceleme merakını geliştirmesine önem verilmelidir.

4. Meslek rehberliği meslek gelişimine yardımcı olarak düşünölmeli, meslek gelişimi de genel kişilik gelişimi ve benlik tasarımı oluşumu çerçevesinde ele alınmalıdır.

5. Meslek gelişimini gerçekleştirecek olan öğrenim yaşantıları somuttan soyuta, yakın çevreden uzağa, yakın hedeften uzak hedefe doğru gelişimi gösterecek şekilde planlanmalıdır.

6. Mesleki gelişim hedeflerinin saptanmasında bireylerin yaşları sosyo-ekonomik düzeyleri, zihinsel ve bedensel yetenekleri, özel istidatları gözönüne alınmalıdır.

İlköğretimde meslek rehberliğinin geliştirilmesi için şu önlemlerin alınması yararlı olacaktır:

1. Bu yaş dönemine özgü mesleki gelişim görevleri ve çocuktan beklenen mesleki davranışlar eğitim hedefleri halinde tanımlanmalı ve bu hedefler müfredat programında yer almalıdır.

2. İlköğretimin ikinci kademesinde seçimlik derslere az da olsa yer verilmelidir. Bu derslerin amacı çocuğun özel yeteneklerini keşfetme ve geliştirme amacına yönelik olmalıdır.

Rehberlik hizmetleri birinci derecede öğretmenler tarafından sağlanmalıdır. Ancak öğretmenlere hizmet öncesinde sağlam bir rehberlik anlayışı ve bilgisi kazandırılmalı ve hizmetlerini daha iyi yapabilmeleri için kendilerine sürekli olarak uzman desteği sağlanmalıdır. Öğretmen öğrenciyi uzun zaman gözlemleme olanağına sahip olma bakımından öğrencileri en iyi tanıyan kişidir. Ayrıca öğretmen konu alanı ile ilgili üniteleri işlerken, bunların çeşitli eğitim programları ve meslekler ile ilişkisini kurmak suretiyle çocuğun çevresini tanımada yardımcı olabilir. Örneğin "Evimiz" ünitesini işleyen bir öğretmen, bir evin yapılışı ile ilgili bilgileri kazandıracak öğrenim yaşantılarını planlarken, ev yapımında çalışan çeşitli meslek üyelerinin yaptıkları faaliyetleri doğrudan veya dolaylı olarak gözlemlemelerini sağlayabilir ve öğrencilerin, ileride kendilerini bu tür mesleki rollerde düşünmelerini söyleyebilir. "Bu kişinin yaptığı işi ben yapabilir miyim?", "Böyle bir çalışma ortamında bulunmaktan hoşnut olabilir miyim?" sorularını sorabilir. Çocuk bu soruları kendi kendine cevaplarırken, hem çeşitli yeteneklerini hem de meslek değerlerini ve gelecekte nasıl bir yaşam düşlediğini dile getirme gereğini duyacaktır. Bu konuda yapılacak bireysel görüşmeler ve grup tartışmaları çocuğun benlik kavramının gelişmesine yardımcı olacaktır.

3. ÖSS tipinde bir akademik yetenek testi bu yaş dönemindeki tüm çocuklara uygulanmalıdır. Böyle bir testin sonuçları çocuğun daha ileri bir eğitim görüp göremeyeceği konusundaki kararlara ışık tutacağı gibi, ortaöğretim görmek isteyenlerin alan seçiminde de yardımcı olacaktır.